

PREFERINȚE LEXICALE ACTUALE

Asist. univ. drd. Maria Laura RUS
Universitatea „Petru Maior”, Târgu-Mureș

Abstract

Our paper analyses some aspects of linguistic communication that are related to nowadays lexical preferences. Thus we look upon some terms (neologisms or not), such as "treaba", "dialog", "a manipula" etc. and we follow their excessive use in communication, their frequency, the motivation of this use or their different meanings, their possible negative connotations, the possibility to integrate them into fixed structures or free combinations. In the same linguistic fashion we have also included the process of derivation (suffixation), our paper looking upon some of the most productive suffixes in nowadays communication.

Keywords: linguistic communication, changes, figurative meaning, negative connotation, productive suffixes

Procesul de comunicare este cel în care se reflectă evoluția unei comunități umane, fie ea comunicare orală sau comunicare scrisă. În timp ce limba apare drept unul dintre „fenomenele de mare stabilitate”¹, urmărită în cursul unei perioade de timp nu prea îndelungată, comunicarea lingvistică se dovedește destul de sensibilă și receptivă la schimbările societății, indiferent de factorii care produc aceste modificări².

În cadrul procesului de comunicare lingvistică, se manifestă anumite preferințe lexicale, explicabile în mare măsură prin raportarea la schimbările care au loc în societate. Vorbim, în fapt, despre așa-numita modă, o modă lingvistică dacă o putem numi în felul acesta, luând în considerare faptul că ea se manifestă într-o perioadă relativ limitată de timp prin preluări sociale masive. Concretizat în folosirea tot mai frecventă a unor termeni de către un cerc larg de persoane, fenomenul în cauză devine unul generalizat, având ca atare un spectru tot mai larg de manifestare, de răspândire.

Fără nicio îndoială, alături de audio-vizual, presa scrisă reprezintă un „barometru al tensiunilor social-politice”³. Acestea înregistrează și consemnează printre primele orice tip de schimbare, ca atare ele reprezintă, am spune, sursa primară pentru astfel de preferințe lexicale⁴ pe care le luăm în discuție în lucrarea de față⁵.

Am ales, astfel, spre ilustrare o serie de termeni precum: *dialog*, *a manipula* (pe de o parte) și *treabă*, *marfă*, *de cartier* (pe de altă parte). Am situat termenii în două clase diferite, atât după conotațiile lor (pozitivă/negativă), cât și după momentul pătrunderii lor între

¹ Valeria Guțu Romalo, *Aspecte ale evoluției limbii române*, Editura Humanitas Educațional, București, 2005, p. 275.

² Modificări mai mult sau mai puțin ocazionale

³ Ileana Mureșanu, *Probleme ale limbii române actuale*, în *Comunicările celui de al X-lea simpozion al cercetătorilor români din Ungaria*, Giula, 2001, p. 22.

⁴ Vizăm, așadar, fără nicio îndoială, lexicul activ al vorbitorilor.

⁵ Nu puțini sunt lingviștii care au sesizat acest fapt; printre aceștia, Rodica Zafiu și Valeria Guțu Romalo sunt numele cele mai întâlnite. Ultima afirma vehement într-unul dintre articolele sale: „Vocea cea mai puternică [în răspândirea unor modalități de exprimare] în condițiile sociale actuale este cea reprezentată de mass-media în multiplele ei ipostaze.” (Valeria Guțu Romalo, *Media electronică, model de exprimare*, în *România literară*, nr. 28, 2002).

termenii preferați din punct de vedere lexical sau după categoria de vorbitori care îi utilizează.

Printre termenii frecvent utilizați în ultima perioadă, se numără *dialog* și *a manipula*, cel de al doilea, neologic. *Dialog* nu mai este folosit azi doar de către un număr de vorbitori limitat, aparținând unor domenii de activitate speciale, cu atât mai puțin doar cu semnificația de modalitate de expunere. În ultima perioadă, termenul în cauză a suferit o lărgire de sens, fapt sesizabil și în alte limbi, trecând dinspre limbajul științific înspre exprimarea comună. Unul dintre sensurile lui actuale în limba română a fost pus în directă legătură cu prefacerile sociale și politice din țara noastră (democrație = dialog). Astăzi *dialog* a depășit cu mult în frecvență termeni precum *convorbire*, *conversație*, *discuție*, el înlocuind adesea în comunicare și termenii *polemică*, *dispută*. Se riscă, totuși, în aceste situații o sărăcire a exprimării⁶.

A manipula este frecvent folosit azi în special cu sens figurat. Vorbim tot despre o lărgire de sens și în cazul acestui termen, întrucât rareori mai auzim azi sensul său restrâns, inițial, cel de a mânui aparate, mecanisme, sisteme tehnice. Limbajul politic este cel în care se regăsește cu precădere sensul acesta figurat, dar de aici a trecut foarte repede și în alte domenii, în limba standard. Generalizarea aceasta a sensului s-a realizat prin atenuarea particularităților specifice ale acțiunii și de aici folosirea figurată. În cazul acestui termen este foarte evidentă conotația negativă, care nu mai are nicio referire la sensul propriu, inițial (nicio referire la „mână” de pildă).

Politicienii manipulează sentimentele și structura de grup pentru țintele lor (Revista 22, iulie 2007)

Cine manipulează în România? Presa sau statul? (Cotidianul, 17 noiembrie 2010)

Există două motive principale pentru care media internațională a fost manipulată în primele ore de la atacul israelian (Dilema Veche, 11-17 noiembrie 2010)

Construcțiile în care apare conotația negativă a verbului în cauză conțin, de regulă, substantive caracterizate semantic prin trăsătura [+uman]. Ca și în cazul termenului anterior, frecvența atât de mare în detrimentul unor sinonime existente în limbă (vezi de pildă *a manevra*) prezintă riscul unei exprimări monotone, nenuanțate.

Termenul *treabă*, identificat drept cel mai uzitat dintre toți cei cinci luați spre caracterizare, pare a se situa undeva între cele două clase. Cu siguranță că o mare parte a vorbitorilor care îl folosesc în comunicare (în special în cea orală) au un nivel de cultură mediu, dar aceasta nu înseamnă că el nu este întrebuintat și de ceilalți vorbitori, în detrimentul unor termeni parțial sinonimi precum *chestiune*, *problemă*, *lucru*⁷. Semnificația atât de bogată a termenului motivează pe deplin această utilizare atât de frecventă. Făcând parte din vocabularul activ al limbii cotidiene, termenul în cauză este folosit în special drept componentă a unor expresii sau locuțiuni: structuri cu un centru verbal – „a avea / a nu avea treabă”, „a nu-și vedea capul de treabă”, „a-și vedea de treabă”, „a se pune pe treabă” etc., structuri nominale de tipul „treaba mea!” (ta, sa etc.)⁸ sau locuțiunea adjectivală „de treabă” (cumsecade).

⁶ Stilistic vorbind, *dispută*, *polemică* sunt mult mai profunzi, mai bogați.

⁷ Sau conform *Dicționarului de sinonime* al lui Gh. Bulgăr: „1. ocupație, activitate, îndeletnicire, preocupare; 2. ispravă, lucru, faptă, muncă; 3. problemă, chestiune, temă, daravelă”.

⁸ Este o structură care apare, de regulă, în propozițiile exclamative și care constituie adesea propoziția în sine (cu verbul *a fi* eliptic).

Dintre structurile din prima categorie, „a avea treabă” este indiscutabil cea mai activă în zilele noastre. Limba actuală înregistrează pentru aceasta semnificația de „a fi ocupat”, atât de la modă, chiar printre vorbitorii extrem de tineri. Este o expresie în care termenul *treabă* nu mai implică decât indirect „activitatea”. Este, în fond, reversul acesteia, astfel încât forma negativă a expresiei (a nu avea treabă) reprezintă, în mod paradoxal, o idee pozitivă:

Nu mai am treabă = sunt liber, sunt disponibil.

Mai mult, când alăturăm acestei forme negative și adjectivul negativ *nicio*, nu facem decât să evidențiem această disponibilitate („lipsa oricărei obligații de activitate”⁹ – Valeria Guțu Romalo). Avem însă pentru această structură negativă și semnificația de „a nu avea neplăceri, a nu întâmpina greutăți” sau „a sta liniștit”, „a nu avea nicio grijă”:

Să mă fi ascultat, n-ai fi avut treabă;

Cât câștigi?

În jur de 2000 de lei.

*O!!! ... n-ai treabă!*¹⁰

Este incontestabil faptul că termenii *marfă*, respectiv *de cartier* în înțelesul lor actual se încadrează între termenii argotici ai limbii noastre, dar frecvența utilizării lor atât în comunicarea orală, cât și în scris (în presă) îi plasează printre preferințele lexicale ale multor vorbitori. Deși folosit în comunicare în special de către tineri, *marfă* se regăsește adesea și în presa românească a ultimei perioade. Ca și termenii anteriori, *marfă* a primit și el un alt sens, dar în cazul acesta și alte două valori gramaticale, una adjectivală și una adverbială, ambele reprezentând superlativul. Rodica Zafiu vorbește despre o evoluție semantică a acestui termen anticipată de un altul, *meserie/meseriaș*. Mai mult, *marfă* a fost la un moment dat în concurență cu *mișto*, fiind preferat în cele din urmă acestuia. De altfel, aceasta va fi și soarta lui, în momentul în care va apărea un alt termen cu care să intre în concurență.

Tot în limbajul tinerilor apare și construcția *de cartier*. Aici vorbim, însă, despre o „restricție semantică”¹¹, presupunând o opoziție clară între „cartier” și „centru”. Una dintre formulele preferate în care se încadrează termenul este, fără îndoială, „băiat de cartier”.

Băieții de cartier au o nouă distracție: întorc rablele vecinilor cu roțile în sus (Adevărul de Buzău, 20 ianuarie 2010)

Conotația negativă sau poate mai degrabă valoarea peiorativă atribuită este evidentă. Construcția în sine, folosită prea frecvent, în comunicare, tinde să devină supărătoare.

Dincolo de termenii propriu-ziși asupra cărora ne-am oprit, un alt procedeu lexical încadrat în aceeași modă lingvistică este derivarea. Ne vom opri aici la derivarea cu ajutorul sufixelor. Atât în comunicarea curentă, orală, cât și în limbajul scris (cu precădere în presă, am spune), derivarea cu sufixe a cunoscut în ultimul timp o mare răspândire. Desigur, nu toate cuvintele noi formate în acest fel vor rămâne definitiv în limbă, dar „transparența lor semantică face să placă și să stimuleze la folosirea lor”¹².

⁹ Valeria Guțu Romalo, *În legătură cu utilizarea actuală a cuvântului treabă*, în *Limba română*, XXXIX (1990), nr. 3, pp. 212-218.

¹⁰ Și intonația pare a fi ușor diferită în cazul celor două semnificații ale structurii negative în cauză. Cel de al doilea sens nu apare înregistrat în dicționarele curente, dovadă a evoluției construcției negative în raport cu cea afirmativă, precum și a vitalității structurilor care au în componentă termenul *treabă* (fapt semnalat de aceeași Valeria Guțu Romalo).

¹¹ Adoptăm sintagma Rodicăi Zafiu.

¹² Ileana Mureșanu, *art. cit.*, p. 24.

Printre sufixele productive în limba română actuală se numără – *itate* sau – *re*, care au contribuit la formarea unor substantive neologice precum: linearitate, operaționalitate, periculozitate, serviabilitate, aplicabilitate sau globalizare, democratizare, europenizare, impozitare etc. Nu mai puțin operative și frecvente sunt anumite sufixe care ajută la formarea unor adjective neologice. Ne referim la – *al* (conflictual, informațional etc.), – *ic* (ideatic etc.) sau – *ar* (spectacular, tentacular etc.). În rândul verbelor care se înscriu printre preferințele lexicale actuale se numără în mod clar și cele derivate cu sufixul – *iona*: ambiționa, interrelaționa, concluziona etc. Și în limbajul argotic au intrat aceste sufixe (a se vedea, de pildă, articolele Rodicăi Zafiu despre termenii argotici folosiți în presă: *prietenar*, *merțan*, *amărăștean*, *bengos* etc.).

Folosiți cu prea multă insistență și fără a se apela, atunci când este posibil, la sinonimele lor, o parte dintre asemenea termeni pot duce la formulări stereotipe, monotone, nenuanțate (așa-numitul limbaj de lemn). Nu suntem nici astăzi departe de concluziile la care ajungea Iorgu Iordan în volumul său din 1943: „Intervine ... snobismul, mai cu seamă la publiciștii de toate speciile: dorința de a impresiona, de a trece drept om cult, cunoscător al marilor limbi de civilizație, de «a fi la pagină», ... de a se supune modei ...”¹³.

Moda aceasta lingvistică se caracterizează, așadar, cum afirmă Valeria Guțu-Romalo printr-o „creștere evidentă și rapidă a frecvenței determinată ... de preferințe subiective și realizată printr-o preluare mimetică și o utilizare necritică, dăunătoare comunicării prin efectele de sărăcie și încifrare”¹⁴.

Bibliografie

Studii și articole

- Dominte, Constantin, *Introducere în teoria lingvistică*, Editura Universității din București, 2003
- Guțu Romalo, Valeria, *Aspecte ale evoluției limbii române*, Editura Humanitas Educațional, București, 2005
- Guțu Romalo, *Media electronică, model de exprimare*, în *România literară*, nr. 28, 2002 (varianta online a revistei: http://www.romlit.ro/media_electronic_model_de_exprimare)
- Hristea, Theodor (coord.), *Sinteze de limba română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1981
- Iordan, Iorgu, *Limba română actuală. O gramatică a greșelilor*, Editura S.O.C.E.C. Co, S.A.R., București, 1943
- Mureșanu, Ileana, *Probleme ale limbii române actuale*, în *Comunicările celui de al X-lea simpozion al cercetătorilor români din Ungaria*, publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Giula, 2001, pp. 19 – 36
- Șerban, Vasile; Evseev, Ivan, *Vocabularul românesc contemporan – schiță de sistem*, Editura Facla, Timișoara, 1978
- Vasiliu, Laura, *Noi derivate sufixale*, în LR, nr. XIII, 3-4, 1994, pp. 105-109

¹³ Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a greșelilor*, Editura S.O.C.E.C. Co, S.A.R., București, 1943, pp. 470-471.

¹⁴ Valeria Guțu Romalo, *Aspecte ...*, p. 293.

Zafiu, Rodica, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universității din București, 2003

Zugun, Petru, *Unitate și varietate în evoluția limbii române literare*, Editura Junimea, Iași, 1977

Dicționare

Bulgăr, Gheorghe, *Dicționar de sinonime*, Editura Palmyra, București, 1997

Dimitrescu, Florica, *Dicționar de cuvinte recente*, Editura Logos, București, 1997